

Meindert van der Kaaij, **Een eenzaam staatsman. Dirk de Geer (1870-1960)** (Dissertatie Leiden 2012; Hilversum: Verloren, 2012, 517 pp., ISBN 978 90 8704 293 6).

Dirk Jan de Geer (14 december 1870 -27 november 1960) trad in 1894 aan als redacteur van het Christelijk Historische blad *De Nederlander*. Het was de eerste stap in een lange politieke loopbaan, die verder onder meer omvatte: lid van de gemeenteraad van Rotterdam, Gedeputeerde van Zuid-Holland, lid van de Tweede Kamer (vanaf 1907), burgemeester van Arnhem, minister van Financiën (tot recent Zalm hem passeerde, de langst zittende uit de politieke geschiedenis van Nederland) en tweemaal Minister-President als oplossing na moeilijke politieke impasses (1926-1929 en 1939-1940). Hij was de onbetwiste opvolger van De Savornin Lohman als leider van de CHU in het interbellum. Een glanzende loopbaan dus.

Toch is de reputatie van De Geer in de publieke herinnering zowel als in de geschiedschrijving die van een totale mislukking of erger. Dat wortelde in de gebeurtenissen in de Nederlandse regering in ballingschap in Londen gedurende de eerste maanden na aankomst daar. In augustus 1940 al werd De Geer door Koningin Wilhelmina, op harde wijze gedwongen zijn ontslag te vragen. Wilhelmina werkte daartoe in het bijzonder samen met Gerbrandy, die ook de opvolger als Minister President werd, en ook wel met Van Kleffens. Officieel met een speciale missie op weg naar Nederlands-Indië, keerde De Geer vervolgens, tegen vele adviezen in, in februari 1941 min of meer bij improvisatie vanuit Lissabon terug naar Nederland. Als antwoord op de kritiek op deze handelwijze schreef hij in 1942 een brochure *De synthese in den oorlog*, waarvan de inhoud hem in feite nog veel meer afkeuring en afkeer opleverde. Na de oorlog werd hij zelfs veroordeeld in het kader van de bijzondere rechtspleging wegens opzettelijke benadeling van de staat. Hij werd bovendien ontzet uit zijn erefunctie van Minister van Staat en alle ridderorden werden hem ontnomen. Zich onbegrepen voelend en verbitterd leefde hij teruggetrokken en eenzaam tot hij bijna 90 jaar oud in 1960 overleed.

Meindert van der Kaaij, journalist met een studie politicologie achter de rug, vond in deze tegenstelling inspiratie voor een onderzoek dat uiteindelijk resulteerde in een in Leiden verdedigd proefschrift. Hij liet zich terecht niet afschrikken door het feit dat in 2007 een andere biografie van De Geer verscheen van de hand van H. van Osch. Van der Kaaij stelde zich als doel de vraag te beantwoorden naar de betekenis van De Geer in de vooroorlogse Nederlandse politiek, na te gaan wat er nu precies gebeurde vanaf de

vorming van het tweede kabinet De Geer in 1939 (met name hoe stevig de verwijten aan De Geer gegrond waren) en tenslotte waarom dit alles zo negatief uitwerkte op het eindoordeel over De Geer met inbegrip van de vooroorlogse werkzaamheden. Grondig bronnenonderzoek resulteerde in een omvangrijk, maar heel goed leesbaar en informatief boek. Het aardige ervan is dat Van der Kaaij ook nadrukkelijk tot afwijkende conclusies komt van die tot voor kort breed gedeelde negatieve reputatie van De Geer, waarin ook Van Osch zich in grote lijnen had gevoegd. Over de stellingen van Van der Kaaij is inmiddels in de pers al gepolemiseerd. In het bijzonder C. Fasseur heeft serieus te nemen bedenkingen geopperd. Maar dat neemt niet weg dat Van der Kaaij mijns inziens in algemene zin overtuigend heeft aangetoond dat het beeld dat lang overheerste De Geer geen recht doet en op heel wat punten correctie behoeft.

Een nadeel van zijn werkwijze is wel, dat het boek, in het bijzonder met betrekking tot de periode vanaf 1940 – naar ik aanneem onbedoeld – een sterk verdedigende toon heeft gekregen. Van der Kaaij is geenszins kritiekloos ten aanzien van De Geer, diens persoonlijkheid en diens handelwijze. Met name het vertrek naar Nederland en de brochure uit 1942 ziet ook hij als ernstige fouten van een door de ervaringen in Londen geknakte man. Maar in het lopende verhaal leidt het in bescherming nemen van De Geer jegens onterechte kritiek soms af van wat toch eigenlijk de hoofdzaak is: zo goed mogelijke reconstructie en analyse van het gedrag van De Geer in wisselwerking met dat van anderen. Dat is jammer, maar bijna onvermijdelijk als de noodzakelijke correcties zo veelvuldig zijn.

Het blijkt immers dat Wilhelmina en Gerbrandy De Geer niet alleen wel zeer ruw hebben weggewerkt (dat was als zodanig niet onbekend), maar ook dat wat Gerbrandy en verscheidene andere betrokkenen daarover vooral in de eerste jaren na de oorlog berichtten, vol onjuistheden zit. ‘De naoorlogse vervorming van De Geer’ is de veelzeggende titel van het hoofdstuk daarover. Het is bijvoorbeeld een misvatting dat De Geer een pacifist was; voor de oorlog was hij dat niet en tijdens de oorlog evenmin. Hij was in 1940 ook niet uit op een afzonderlijke compromisvrede met Hitler-Duitsland. Zijn opvattingen in die periode weken bovendien niet of nauwelijks af van wat vele anderen vonden (ook in het kabinet). In het kennismakingsgesprek dat De Geer op 4 juni 1940 met Churchill had, maakte hij geenszins de uitermate slechte indruk, waarvan in de latere berichten sprake is. Verscheidene andere naoorlogse verklaringen blijken evenmin in overeenstemming met wat uit de bronnen van toen blijkt. Het is dan ook de vraag of De Geer in het van wraak vervulde klimaat kort na de oorlog wel een eerlijk strafproces heeft gekregen. Het lijkt er sterk op dat De Geer, bewust of onbewust, tot de zondebok bij uitstek werd gemaakt voor het vele dat, zeker achteraf bezien, in die eerste maanden in Londen verkeerd ging, waardoor de andere betrokkenen allicht minder in de schijnwerpers kwamen te staan.

De verklaring van zulke processen is altijd lastig. Als belangrijke factoren werden al genoemd: de handelwijze van Wilhelmina en in haar kielzog Gerbrandy, die De Geer knakte; diens volstreekte onderschatting van de effecten van zijn beslissing naar

Nederland terug te keren en van de inhoud van zijn brochure; het na de oorlog tot zondebok maken. Verhelderend vind ik daarnaast wat Van der Kaaij over de persoonlijkheid van De Geer concludeert. Hij schets hem als een wezenlijk eenzaam man. 'Ten diepste was De Geer in zijn leven een *loner*, iemand die weinig behoefte aan persoonlijk contact had en het liefst alles alleen deed' (424). Van der Kaaij heeft het in zijn conclusie ook over 'moeizame omgang met zijn medemens', 'lichtgeraakt' reageren op kritiek, 'eigenwijs' (425), 'een arrogante, zelfingenomen indruk' (426) op anderen, 'geen warme persoonlijkheid' (427) en 'een sociale handicap' (424). De slotzin van deze schets van de persoonlijkheid luidt dan ook: 'Tot 1940 was hij geacht en niet geliefd. Na 1940 viel de achting weg en bleef er niets over. De Geer was een eenzame en makkelijke zondebok geworden' (427). Dit oordeel lijkt even hard als dat van de geschiedschrijving die hij zo scherp kritiseert, maar het lijkt mij wel beter gefundeerd en ook analytischer van aard.

Ik verwacht over deze interpretatie nog wel nadere polemieken. Het zou interessant zijn als die zich niet zou beperken tot de handelwijze van De Geer en diens persoonlijkheid, maar wanneer daarin ook de diepere drijfveren van de andere hoofdrolspelers, met name Wilhelmina en Gerbrandy, zouden worden betrokken. Dat zij al heel snel in Londen van De Geer af wilden, hem verachtten en mogelijk zelfs haatten, is wel duidelijk. Maar dat verschijnt in de literatuur toch vooral als een, kennelijk zonder meer begrijpelijk en gerechtvaardigd, gegeven. De mate waarin roept hier echter nog veel vragen op. Gerbrandy bijvoorbeeld liet zich in 1939, tegen de uitdrukkelijke wil van zijn partij in, door De Geer overhalen om tot diens kabinet toe te treden. Hij moet toen dus iets in die man en dat kabinet hebben gezien. Natuurlijk veranderen mensen van mening, maar het blijft toch wat raadselachtig waarom die ommezwaai zo scherp was. Zo blijft er gelukkig voldoende te onderzoeken en bediscussiëren.

J.C.H. Blom, emeritus Universiteit van Amsterdam